

úr egy és ugyanaz. Maga is úrnak született, írónak, egy olyan világban, melyben már egyikre sem volt szükség. S amikor megkérdezte önmagától, hogy mégis mit keres ebben a világban, „egy hang ilyenkor azt mondta neki, hogy mégis dolga van ezen az értelmetlen világi versenyen”. Hírt kellett adnia, jelet kellett hagynia arról, hogy volt egyszer egy másik Magyarország. Szinbád mindent megélt, mindent tudott, emlékezett, s írt, amikor a „mélyhegedű” hangját hallotta. A pénzről értekezett, melyből mindig hiányzik legalább négyszázötven, s ezért boldogtalanok az emberek. Korokról, a magyar ember természetéről, tájakról, tárgyakról, családokról, nőkről és férfiakról s a világról mondott megfellebbezhetetlen véleményt. Aztán hozzálátott végérvényesen hazamenni, mert már nem volt mit keresnie az ismeretlenné, megbízhatatlanná és félelmetessé változott világban, ahol a hozzá hasonló méltóságteljes keleti urakra már nem volt szükség. S mert megvetette a modern kor vívmányát, a villamost, Márai utójára vörös postakocsiba ülteti. . .

Mondják s írják, akik kortársai voltak, s ismerték, Márai népszerű volt annak idején, hogy aztán az emigráció és a letiltottság évei várjanak rá. A magyar olvasók most az Akadémiai és a Helikon Kiadó életműsorozata révén pótolhatják az elmulasztottakat.

BENCE Erika

S Z Í N H Á Z

SZÍNHÁZI NAPLÓ

Sterija Játékok 1992 – Volt tizenkettő – ennyit tervezett az idei Sterija Játékok szektorosa, Vida Ognjenović belgrádi rendező – ebből maradt előbb tizenegy, mert Ljubiša Ristić visszautasít mindennemű fesztiváli fellépést, jóllehet az „egységes jugoszláv színházi tér” nagy propagálója, de ha ezt más, mondjuk, a régi Jugoszlávia legjelentősebb színházi fesztiválja, a Sterija Játékok szervezi meg, immár 37. éve, akkor ő egyszerre elfeledkezik a sokszor emlegetett sloganról, akkor már nem kell, nem érdekes sem az egységes, sem a jugoszláv tér, majd menet közben elmaradt másik öt előadás, a két macedón, a szkopjei és a bitolai meg az öt külföldi, a francia, a szlovák és a magyar, pedig mindezek most már nem vendégei lehetnek volna a jugoszláv színházi szemlének, hanem a hazai előadásokkal egyenrangúan versenyző produkciók. Mégsem jöttek, nem jöhettek, a politika nem engedte a színházakat, ami persze, hogy nem jó, meg nincs rendjén, de valahol mégis érthető, mert nem lehet semmit sem félbe-szerbe csinálni, pláne nem egy zárlatot, egy embargót. Ha ez van, majd pedig, sajnos, van, akkor ez alól nincs kivétel, nem lehet kivétel sem a sport, sem a kultúra, még ha ez fáj is, még ha igazságtalanságnak is véljük, holott megfeledekezünk róla, hogy a zárlat nem ok, hanem következmény, s hogy sor került rá, azért mindannyian felelősek vagyunk, mert nem vettünk tudomást arról, hogy itt, a közvetlen közelünkben ezrével haltak s váltak hajléktalanná az emberek, akik eddig velünk ugyanabban az országban éltek, s közben mi úgy tettünk, mintha mi sem történe, meccseket rendeztünk, bajnokságokat tartottunk, színházat játszottunk, s még arra sem volt gondunk, hogy ültakozzunk, mert sportcsarnokokat, mert színházakat, tévéadókat lőnek rommá önmagukkal nem bíró szélsőségesek, megalkodott nacionalisták. És ha mindebben kételkedne valaki, akkor a maradék versenyműsor legnagyobb lelkesedéssel fogadott előadása, Siniša Kovačević *Milan Nedić tábornok* című „néptragédiája”, ahogy a szerző nevezi művét, könnyen

meggyőzhet mindenkit, hogy nem véletlenül kerültünk ebbe az áldatlan, egy cseppet sem reménykeltő helyzetbe.

Engem ez a darab mélységesen felháborított és megdöbbentett. Azt hiszem, a hazai drámairodalom szegénye, amit csak tetőz, hogy a zsűri díjra találta alkalmasnak. Szerencsére a kritikusok kerekasztal-értekezlete, amely évről évre kiszavazza a legjobbnak vélt előadást, megmentette a rendezvényt s a jugoszláv színházi világ tekintélyét, becsületét. A kritikusok szerint a csonka ország csonka fesztiváljának legjobb előadása Nušić *Népképviselő* című vígjátékának az alapján készült, melyet Dejan Mijač rendezett. Teljes mértékben igazuk van a kritikusoknak. A két előadás úgy viszonyul egymáshoz, mint a Szerb Televízió első csatornáján hallható hírek viszonyulnak ugyanannak a híreknek a Borbában megjelent változatához.

Hogy Siniša Kovačević célja nem Nedić tábornok rehabilitációja volt, azt a dráma műfaji megnevezése – „néptragédia” – eleve félreérthetetlenné teszi. Bevallom, nem ismerem Nedić tábornok életének alakulását, nem tudom tehát megítélni, hogy drámában ábrázolt élettörténete hiteles-e vagy sem. A műfaji megnevezés azonban egyértelmű, itt nem Nedić tábornokról van szó, hanem egy népről, a szerbekről. Pedig milyen jól indul a történet. Igazi drámai magja van Nedić tábornok élettörténetének. Nem egyértelmű, hogy áruló-e vagy hős, a nemzet megmentője-e vagy háborús bűnös, ahogy a háború utáni évtizedekben vélték. Alig lehet szebb feladat egy drámaíró számára, mint kideríteni egy ilyen ellentmondásos egyéniség igazságát, megmutatni tetteinek összetettségét, ellentmondásosságát. S a dráma feléig Kovačević is ezt az utat járja. Megmutatja azokat a magánemberi motívumokat, amelyek az élettől megfáradt emberré tették a tábornokot, aki emberként is, katonaként is jogosan tiltakozik, hogy német megszállók őt tegyék meg a szerb bábkormány elnökévé. Holott minden előfeltétele megvolt ahhoz, hogy népe bízson benne. Részvevője volt a Balkán-háborúknak, három köpenyre való érdemrendje, kitüntetése van, volt hadügyminiszter, vezérkari főnök. De pillanatnyilag csak egy fáradt, hatvanöt éves, százhusz kilós férfi, aki napokkal előbb vesztette el egyetlen fiát s várandós menyét, feleségével évtizedek óta nincs beszélő viszonyban. . . Mégis enged a kísértésnek, elfogadja a megbízatást. Azért, mert a vele tárgyáló német tiszt megmutatja neki azt a térképet, amelyen Szerbia majdani felosztása látható. Hogy megmentse népe számára a hazát, vállalja mindazokat a vádakot, amelyekkel majd illetni fogják. Szép gesztus, nem tudom, így történt-e, de drámába mindenképpen illő, nyomós ok. Az ellen sem lehet senkinek kifogása, ahogy a tábornokból lett politikus elképzelni népe megmentését, ahogy megpróbál kompromisszumot kötni a sátánnal, akkor is, ha többszörösen becsapják, ha a megszállók rendre megszegik szavukat. Valóban emberfeletti küzdelem, amit Nedić folytat, s ezt növeli, hogy gyermekei megmentése érdekében, becsületük megőrzéséért megtagadja őket. Magányos volt, s most még magányosabb maradt, de helyzetét súlyosbítja, hogy nemzete sorsa tőle – is – függ. Olyan drámai-emberi zsákutcába került, ahonnan nincs kiút a számára. S ha a drámaíró nem tesz mást, mint hogy ezt megmutatja, akkor is igaz, jó munkát végzett. El sem kell döntenie, hogy Nedić tábornok áruló volt-e vagy nemzeti hős. Ezt a néző majd maga ítéli meg.

Siniša Kovačević azonban nem életrajzi drámát írt, hanem „néptragédiát”, s őt ennélfogva nem is Nedić tábornok, hanem a nép, népe érdekli. Ami ugyancsak érthető, mert a dráma történelmi ideje, a második világháború így diktálja, s mert a dráma megírásának ideje, 1992 eleje, szintén erre szorítja az író. Természetes, hogy a szerb-ség sorsának kérdése izgatja Kovačevićet. Csak azt nem tartom természetesnek, hogy töprengéseibe, gondolataiba divatos nacionalista mozzanatokot is beleszó. Nevezetesen azt, hogy mindenki, az egész világ ellenük van, holott ők erre nem szolgáltak rá.

Mintha Nedić tábornoknak a néphez intézett szavai, beszédei inkább mai aktualitással bírnának, mint történelmi hitelességgel. Arról hallunk, hogy a népe iránt táplált tisztelet akkortól halványult meg, hogy a „dicső szerb nevet” a jugoszlávság váltotta fel, ekortól kezdve veszítette el a szerbség azt az orientációt, amely jellemezte, meghatározta, feledkezett meg a szerb érdekekről. Elhangzik a minden szerb összefogásának ma annyira jól ismert és abszurd gondolata, az egy test, egy gondolat, egy lélek egységelv. Arra szólít fel, hogy fanatikus hívei legyenek a nemzeti gondolatnak. Nemcsak a kommunisták ellen uszít, elsősorban nem szerb kommunistákat említve mint nemzete megrontóit, ellenségeit, megfélekezve, hogy a kommunista vezetők között szép számmal szerbek is voltak, hanem általában mások, elsősorban a horvátok ellen hangolja népét, mintegy parancsba adva, hogy a horvátokkal sohasem szabad szövetségben lenni, ezt minden okos szerbnek tudnia kell. . . Bár hosszan idézhetnék, nem folytatom, annyira gusztustalannak tartom *most és itt* az efféle mondatokat. Olaj ez a tűzre, amely már így is az égre csapott, magasan lángol. Miért? Mi értelme? Nincs elég gyűlölet? Eppen az értelmiséginek, egy írónak kell még szítania a gyűlöletet? Mintha nem ugyanaz a kéz írta volna a Szent Száváról és a Nedić tábornokról szóló műveket! Ez ugyanaz a Kovačević? Hihetetlen! Mít csinál az emberből, még ha író is, a betegesen felszított közhangulat! Azt sem tartom elképzelhetetlennek, hogy Nedić tábornok valóban épp így beszélt, épp ezt mondta, mondania kellett, hogy abban a világégésben népének önbizalmát erősítse, de mindezt ma leírni esztelenség, semmiféle hitelesség nem igazolja, annál is inkább, mert a drámaírónál ki tudná jobban, hogy a színház jelen idejű művészet, hogy a múltról szólva a közönség mindig a jelenre, önmagára értelmezi, vonatkoztatja.

Ezért háborított fel és döböntett meg mélységesen Siniša Kovačević drámája.

A helyzetet némileg menti Slobodan Selenić műve, a *Knez Pavle*, melyben Szerbia megmentésének egy másféle változatával találkozunk, nem a katona, mint Nedić, hanem az européer értelmiségi törekvéseit látjuk. Mindkét szándék kudarcra van ítélve, de a kettő között mégis órási a különbség. Ha másban nem, ez abban mindenképpen megmutatkozik, hogy Selenić drámájából a másokat sértő nacionalizmusnak még az árnyéka is hiányzik. Jólesett látni, tudni, hogy így is lehet manapság nemzeti témát feldolgozni.

Nem valószínű, hogy Nušić halhatatlanságát igazolni elsősorban vigjátékának, a *Népképviselőnek* gyilkos-szatirikus aktualitása, inkább arról van szó, hogy a közéleti viszonyok, körülmények évtizedeken át mit sem változtak. Ezért mutat naprakész időszerezést, szinte a felismerhetőségig, a népképviselő-magatartást gúnyoló történet, amelyet kiváló színészek játéka tesz erőteljesebbé. A csonka színházi szemle legkevésbé csonka előadása a Mijač rendezte *Népképviselő*. Jelzi, a színházban nem dugultak el az értelem csatornái, lehet bízni az alkotók józanságában, okosságában. Jólesik ezt tudni.

GEROLD László